

Birger Sjöberg i flickrummet – Om kvinnorna i *Kvartetten som sprängdes*

AV ULRIKA KNUTSON

”De ensamma männens roman”, kallade Hans Alfredson *Kvartetten som sprängdes* på sjuttioalet. En träffande titel. För honom var det också självklart att se att Krutstan är lika med krutdurken. ”De instängda känslornas stad, som när som helst kan explodera”.

De ensamma männens roman, ja, också på det sättet att ungarlar är klart över-representerade. Men de är mer eller mindre ensamma, mer

eller mindre olyckliga. När den inbitne ungarlen Cello gifter sig med sin Märta Åvik sjunger stationsinspektoren Pensionatsskurken ungarlivets höga visa:

”Talen icke illa om ungarlarna, för vi äro oumbärliga för eder äktenskapliga lycka, liksom ventilen är det för ångmaskinen!”

Kvinnor är konstnärens största hinder

Många kritiker har uppehållit sig vid Kvartettens negativa kvinnobild. Särskilt Sven Delblanc dröjer vid den, och att kvinnan är ett av konstnärens stora hinder. Cello begraver sina lyriska ambitioner i redaktionens idiotlåda, och går till äktenskapet. Första fiolen tvingas säga farväl till sina musikerdrömmar.

Hos flickorna, Märta och Electrical girl finner Delblanc inget intressant, och romanens äldre kvinnor är bara drakar och skräcködlor, som tant Klara, mormor Mussy, Fakiren och fru Tabell-Åvik, Märta's mamma.

Men jag undrar om man inte måste hålla sig ambivalent även till alla dessa kvinnor. Entydigt negativ kvinnobild? Det tycker jag inte alls. Sant är att kvinnorna är karikerade, men det är männen också.

Kärleksfulla kvinnoskildringar

Det ovanliga är att kvinnliga sysselsättningar, kvinnliga områden och kvinnliga rum skildras så frikostigt och intresserat i romanen. Det var inte alls tidstypiskt för tidens manliga författare.

Vilka kvinnliga rum? Köket, förstås! Sjöberg gillade god mat, och det var han inte ensam om. Den aptitretande konkretion som han dukar matbord med, på pensionat och bröllopskalas – inte bara Karl Ludvigs emblematiske sill-gratäng! – delar han med Strindberg och Piraten, Ulf Lundell och Kerstin Ekman. Svenska läsare vill ha god mat och de vill veta vad som ligger på tallriken. Detta behov tillgodoser Sjöbergs alla kvinnor. Särskilt hushållerskorna är kärleksfullt och respektfullt skildrade, fröken Alma hos Åviks, fröken Alida hos gamle Gustaf Borg. Kanske är de döpta på A efter Sjöbergs egen trotjänarinnan Anna Rosdahl, som han levde med i ett ambivalent tvåmanskollektiv. Inte så lite påminner det om Elin Wägners förhållande till sin hushållerska, Linnéa Johansson. Komplex.

Över huvud taget omnämns en hel rad hushållerskor, hembiträden, matsalsföreståndare och pensionatsinnehavare med värme och förståelse i Kvartetten. Berättaren Sjöberg följer också med upp till flickrummet och lägger lika stor ömhet vid Märta's förtroenden i dagboken, och hennes poetiska pekoral, som vid Cellos egna. Märta's pekoral har en sanningslidelse: ”Som du kan märka, är jag en lärka, som vill va fri.” Och hennes bror Frans, den finlige gymnasisten är en framtidsman, en av romanens få revolutionärer, också på kvinnans område:

”Det blir snart en ny morgonrodnad nu, och det gamla ska väl ge sig utav vad det lider. Då kommer inte några föräldrar att tvinga sina barn att gifta sig mot deras vilja, då. Man gifter sig, som man vill. Det går mera efter naturen, ser du”.

Att äktenskapet skulle gå efter naturen och inte efter beräkning, var en radikal tanke.

En kvinna värd att satsa på?

I kåseriet Aktiedrömmar den 27 november 1918 i Helsingborgs-Posten skildrar Sjöberg några ungherrar på bal. De bokstavligen värderar flickorna:

- Hon dansar bra – inte sant.
- utmärkt. Vad är det för något egentligen.
- Sjöfart.
- Trodde nästan det.
- Den som sitter där då.
- Också sjöfart.
- Såå. Såg du min metall-flicka?
- Den lilla med luggen.
- Ja.

Förvisso har *Kvartetten som sprängdes* inte gått till litteraturhistorien som en erotikens Höga visa. Romanens latent ideal är kyskt.

Står upp för kvinnan

Men romanen tar ridderligt de unga flickornas parti. Också flickorna får bli subjekt i sina egna liv. Och nog dröjer Sjöberg ganska finkänsligt och i tydlig solidaritet med Electrical girl när hon blivit med barn, med sin Casanova, Första fiolen.

Fyra av Birger Sjöbergs kvinnliga ungdomsvänner. Från vänster Karin Lustine, Ingrid Ericson, Ellen Olsson och Anna Kihlberg.

Gravid och orolig måste hon ändå gå till el-butiken och tjänstgöra, och pinas av Den oförfärlige, den gamle hemske mannen som drar sina slippriga historier om löjtnantens flicka som fick smått, hähä.

Just slippriga historier och sexualiseringen av kvinnan bränmärks ofta i romanen, inte minst på logen Ädelstjärnan där den torre ingenjör Planertz försöker göra lycka som Muntergök med stulna skämtbitar, om

löjtnanten som bjöd sin fästmö på laxerande konfekt...

Flera originella miniporätt av kvinnor stannar däremot i minnet, som den groteska spåkvinnan Hanna Tornej, som försörjer sig på spåkort, hönsen och pepparkaksbageriet – men i grotesken har Sjöberg med empati stuckit in hur fruktad och föraktad den feta flickan Hanna var som barn.

Till och med Karl Ludvigs Skräcktant Klara har sina goda sidor, och alla de vimsiga kvinnorna på pensionatet är visserligen karikerade, men detaljrikt målade och utmejslade, påtagligt roade karikatyrer.

Kvinnobilderna är faktiskt riktigt varierade, om man jämför med andra av tidens romaner – tag Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken*. Där möter vi kvinnan i en enda funktion, den äktenskapsbrytande älskarinnans, sedd med mannens blick. Alla andra miljöer och sysselsättningar är också männens.

Manligheten blir till putstrasor

Själva Manligheten skildras också ambivalent hos Sjöberg. Att hans rival om fröken Åvik, ingenjör Planertz är en framtidsman med riktiga karlatag, framhålls i tid och otid. Men Planertz egen självgod fyrkantighet lägger krokben för den maskulina hållningen. Och så är det – männen misslyckas oftare än de lyckas, i allt från studier, spekulationer till viggarrundor bland rika släktingar. Inte minst är det patriarkatet vi ser i en skrattpespegel i Krutstan.

Den enda riktigt dugliga patriarken i hela romanen är Märta Åviks far, fabrikschef Anders Åvik. Men han får ge vika för dotterns val. Symboliskt nog blir de röd-vita bolstervarsbyxorna, som representerar den manliga sammansvärjningen mellan pappa Åvik och ingenjör Planertz, nerklippta – av husets kvinnor – och förvandlas till putstrasor i ett av bokens sista kapitel. Kanske att detta omfattande manlighetens konsekventa förlöjligande bidrog till att ge Sven Delblanc en äckel- och svindelkänsla av *Kvartetten som sprängdes*.

(Utdrag ur ett föredrag som Ulrika Knutson höll på Stockholms stadsbibliotek i februari och på Birger Sjöberg-sällskapets årsmöte i Vänersborg i april 2013.)

Ulrika Knutson

Ordförande för Publicistklubben sedan 2009. Hon har bl.a. skrivit boken *Kvinnor på gränsen till genombrott. Om Fogelstadkvinnorna*, (2004) och fått en mängd utmärkelser för sina journalistiska och litterära insatser bl.a. Stora journalistpriset 2001.

Det fatala frieriet

AV MALIN GRÄNDE

På Gasverksgatan 6, andra våningen, bodde Karin Lustine. En mörk skönhet som var Birger Sjöbergs stora ungdomsförälskelse. Då han lämnat Vänersborg och flyttat till huvudstaden för att arbeta på Stockholms Dagblad, återvände han till hemstaden 1907. Han hade ett mycket delikat ärende. Ett delikat och väldigt nervöst ärende. Han hade samlat mod.

Karin Lustine var Birger Sjöbergs stora ungdomsförälskelse. Eskilstunaboden, där hon arbetade, låg precis tvärs över torget, från järnaffären där han var anställd, så han hade rika tillfällen att träffa henne.

Uppsnofsad till oigenkännlighet med cylinderhatt och allt, handsvettigt och skakig, travade Birger in i Karins rum, föll på knä och anhöll om hennes hand. Karin skrattade honom rakt i ansiktet och svaret blev nej. Birger skyndade sig moloken och sorgsen genom staden, hem till sin gamla barnsköterska Augusta Hedström på Kronogatan, som han bodde hos vid besöket. Hon hade förberett middag som doftade ljuvligt ut på den stilla bakgården, men Birger rusade utan att hälsa rakt upp på sitt rum och smällde igen dörren. Där satt han och led.

Detta frieri är ett av svensk litteraturhistorias mest omskrivna (tillsammans med bland annat Strindbergs berömda replik till Harriet Bosse).

Karin Lustine hade förstås blivit alldeles nervös hon också, när hennes gode kamrat Birger plötsligt och oväntat knäfallit framför henne. Så inte var det av elakhet hon skrattade. Hon hade väl blivit helt ställd och visste inte hur hon skulle reagera. Birger Sjöberg var en person man kunde anförtro sig åt, som man kunde skratta med och åt när han imiterade sina typer i stan, men inte en pojke man förälskade sig i! Och vad skulle de leva av. I början av 1900-talet var det minsann inte bara känslor som fick styra en förnuftig flicka in i äktenskap. Det behövdes en stadig inkomst och en pålitlig försörjare, som kunde se till att hon och hennes barn inte skulle bli barskrapade. Detta var inget Birger Sjöberg kunde erbjuda. Karin Lustine gifte sig med fängelsedirektörens son Hugo Timén, och fick en ekonomiskt tryggad tillvaro. Birger och Karin fortsatte ha en sporadisk kontakt genom livet, och skickade gratulationskort och julhälsningar till varandra. På äldre dar berättade Karin gärna om sin ungdom och sin beundrare, den store skalden. Då brukade Hugo Timén gå ut på balkongen och tända en cigarr. Han ville inte höra på.

Men hur hade det gått om Karin Lustine tackat ja? Hade det då funnits en tillräcklig drivkraft för Fridas skald att fortsätta sin diktarbana? Hade han skrivit så många och vemodiga betraktelser som lyckligt gift med sin ungdomskärlek? Kanske har vi det fatala frieriet att tacka för en lysande skrivarkarriär!

Birger Sjöberg – den sensitive mästaren

AV BJÖRN HELLBERG

Björn Hellberg är en man med många intressen. Det märks på hans hemsida: <http://www.bjornhellberg.se/>. Bland de författare som han sätter högst hör Birger Sjöberg.

Ända sedan barnsben har jag varit fascinerad av den dramatik idrotten kan offerera, och i sportens pulshamrande värld av prestationer och rekordjakt är det vanligt med rankingar och toppförteckningar.

Inom de fria konsterna går det av naturliga skäl inte att skapa millimeterrättvisa – och tur är kanske det. Det handlar istället om rent subjektiva värderingar, om tycke och smak.

Så egentligen fungerar det inte med att gradera litterär storhet, men jag gör faktiskt ändå ett försök.

I kamp med främst Carl Michael Bellman är Birger Sjöberg den skald som ligger mig närmast om hjärtat. Ja, jag vet: det vimlar av suveräna svenska poeter, som t ex Fröding, Ferlin, Karlfeldt, Taube och Dan Andersson, men man måste ju ha rätt att ta ställning.

Konkurrens saknas sannerligen inte. Hur man än vrider och vänder på det hör emellertid Birger Sjöberg hemma på elitens piedestaler.

Hans träffsäkra iakttagelser, ömsinhet, virtuosa språkbehandling, hudlösa sensitivitet, djärva experimentlusta och sprudlande berättarvitalitet måste beskrivas som mästerliga egenskaper.

Och vilken humor han besatt!

Tänk bara på den dråpliga skildringen i *Hos min doktor*.

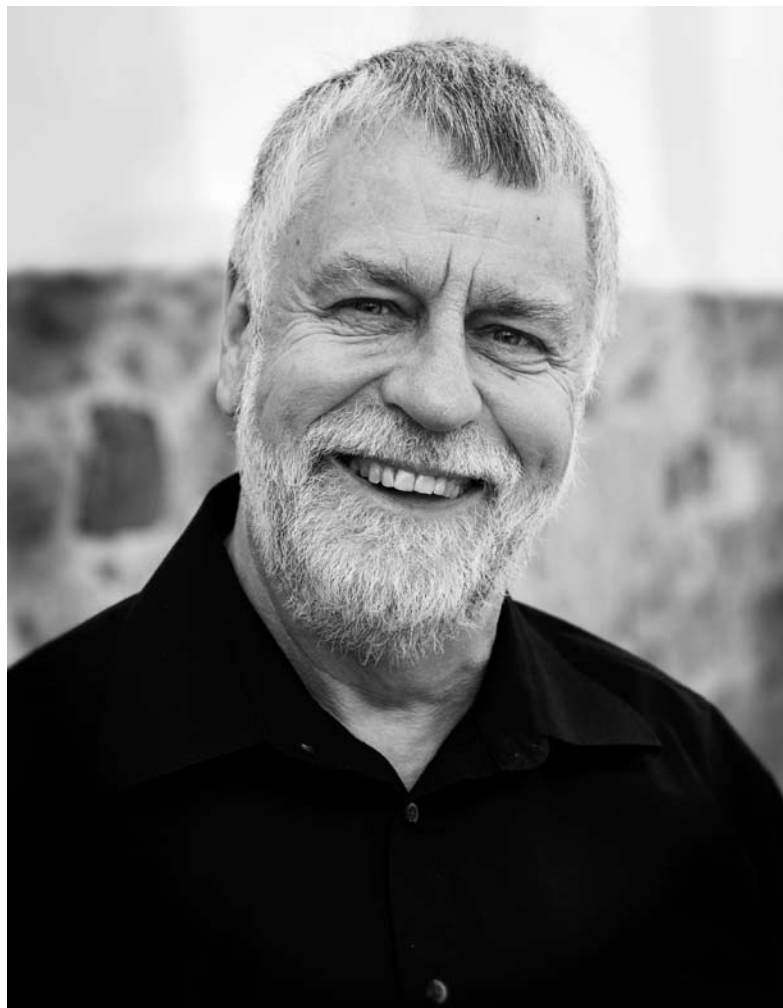
När han gisslade gjorde han det på ett subtilt sätt, utan råhet och vulgaritet.

Vad sägs om den här passagen i *Duvdrottningen*?

” Bildningen ofta är endast en yta,

Det må ej förtryta.

Jag nämner ej namn ... ”

Björn Hellberg är sedan länge etablerad som en av Sveriges mest lästa kriminalförfattare. Han är dessutom en av världens främsta tennisexperter och har varit en av programledarna i SVT:s stora publiksuccé På spåret. På senare tid har han också synts i tv-rutan med sonen Eskil i TV4:s Sportcentralen.

Sjöberg mustiga roman *Kvartetten som sprängdes* utkom 1924. Ändå håller den än i dag för omläsning. Gång på gång.

Ett bevis så gott som något på Birger Sjöbergs oödlighet som författare.